

Віталій Коблик, аспірант Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ ЯК КАТЕГОРІЯ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ

***Анотація.** У статті аналізується особливе значення в умовах суспільства проблеми виховання в підлітків ціннісного ставлення до праці, яка зумовлена зміною суті поняття «праця», руйнацією його усталених категоріальних, змістовних та формальних ознак. Понад усе загострюється ця проблема на етапі шкільного віку, коли починається активна трудова діяльності. Доводиться, що у сучасних соціальних умовах поведінка підлітків зазнала різких змін, але у цих змінах існують як негативні (невизнання суспільних обов'язків, самовпевненість, агресивність, відсутність ідеалів, втрата романтизму, зниження значущості загальнолюдських чеснот), так і позитивні здобутки (соціальна невимушеність, впевненість у собі, розкутість і можливість бути самим собою, прагнення до успіху, неординарності, творчості). Незважаючи на всі суперечливі тенденції особистісного становлення, головне для цього періоду – це набуття підлітком якісно нового рівня особистісного зростання, коли завдяки засвоєнню нової соціальної позиції реально структурується його свідоме ставлення до себе як до дорослої людини.*

***Ключові слова:** праця, виховання, підлітки, цінність, ціннісне ставлення до праці.*

Віталій Коблик, аспірант Уманського государственного педагогического
университета имени Павла Тычины

ЦЕННОСТНОЕ ОТНОШЕНИЕ К ТРУДУ КАК КАТЕГОРИЯ ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ВОСПИТАНИЯ

Аннотация. В статье анализируется особое значение в условиях общества проблемы воспитания у подростков ценностного отношения к труду, которая обусловлена изменением сущности понятия «труд», разрушением его устоявшихся категориальных, содержательных и формальных признаков. Больше всего обостряется эта проблема на этапе школьного возраста, когда начинается активная трудовая деятельности. Доказывается, что в современных социальных условиях поведение подростков претерпела резких изменений, но в этих изменениях есть как отрицательные (непризнание общественных обязанностей, самоуверенность, агрессивность, отсутствие идеалов, утрата романтизма, снижение значимости общечеловеческих добродетелей), так и положительные достижения (социальная непринужденность, уверенность в себе, раскованность и возможность быть самим собой, стремление к успеху, неординарности, творчества). Несмотря на все противоречивые тенденции личностного становления, главное для этого периода - это обретение подростком качественно нового уровня личностного роста, когда благодаря усвоению новой социальной позиции реально структурируется его сознательное отношение к себе как к взрослому человеку.

Ключевые слова: *труд, воспитание, подростки, ценность, ценностное отношение к труду.*

Vitaly Koblik, graduate student, Uman state pedagogical University named after Pavlo Tychyna

VALUING LABOR AS A CATEGORY OF THEORY AND METHODS OF EDUCATION

Abstract. *The article analyzes particular importance in a society the problems of education at teenagers of the valuable relation to labor, which caused the change of essence of concept of "work", the destruction of its established categorical, semantic and formal features. All the more exacerbated this issue at the stage of school age when they begin active employment. It is proved that in modern social conditions, the behavior of adolescents has undergone drastic changes, but these*

changes exist as negative (non-recognition of social responsibilities, self-confidence, aggressiveness, lack of ideals, loss of romanticism, the decline in the importance of human virtues), and positive achievements (social ease, self-confidence, emancipation and the ability to be oneself, desire for success, ingenuity, creativity). In spite of all the contradictory tendencies of personal development, the most important of this period is to acquire a teenager a new level of personal growth, when, with the assimilation of new social position structured really his conscious attitude as an adult.

Keywords: *labor, education, Teens, value, value attitude to work.*

Постановка проблеми. Процес виховання в сучасній педагогічній науці розглядається як взаємозв'язана спільна діяльність вихователя і вихованців, в центрі якої знаходиться особистість дитини в усіх її взаємозв'язках і опосередкуваннях. Це дитиноцентричний підхід і його основні складові – ідеї, моделі, цінності як матеріальні, так і духовні, спрямовані на піднесення духовності, самостановлення та різнобічний розвиток особистості. За таких умов ціннісний підхід виступає як найпріоритетніша виховна проблема. Її значущість посилюється тим, що цінності висунулись на передній план і як соціальна проблема, що набула сьогодні гострого, інколи навіть трагічного звучання. Ми є не лише свідками, а й учасниками кризи моральності і правосвідомості, соціальної нестабільності, політичної дезорієнтації, деморалізації молоді. Сьогодні не стали надбанням більшості повага до старших, жінки, продуктів праці, дуже мало людей проявляє милосердя, добротворчість, втрачено ідеали, стали розмитими життєві цілі та цінності. Пошуки нових ціннісних орієнтацій, важкі самі по собі, ускладнюються соціально-економічною кризою, військовою агресією Росії, але стають життєво важливими й необхідними для кожного, засобом опори у життєвих колізіях.

Важливою складовою змісту виховання особистості є формування в неї ціннісного ставлення до праці. Трудове виховання є системою виховних впливів, мета яких полягає у морально-психологічній підготовці учнів до майбутньої професійної діяльності. Високий рівень її розвитку передбачає оволодіння особистістю загальними основами наукової організації праці,

умінням визначати мету, розробляти реальний план її досягнення, організовувати своє робоче місце, раціонально розподіляти сили і засоби з метою досягнення бажаного результату з мінімальними затратами, аналізувати процес і результат власних трудових зусиль, вносити необхідні корективи.

Отже, організовуючи життєдіяльність, школа в особі педагогів покликана забезпечити формування в учнів ціннісного ставлення до праці.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Аналіз літератури сучасної філософії і методології науки розглядає поняття цінностей як одне із найскладніших. Теоретико-методологічне обґрунтування цінностей знаходимо у працях вітчизняних та зарубіжних філософів (В. Лутай, В. Кремень, І. Зязюн, В. Воловик, А. Ятченко, Н. Речер, Б. Гершунський, Ю. Школенко, О. Дробницький, І. Майзель, М. Розов, М. Коган, В. Марков, Ю. Солонін, О.Д. Научитель, К. Байєр).

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є спроба висвітлити сутність та структуру виховання ціннісного ставлення до праці.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує, що для розкриття змісту проблеми виховання ціннісного ставлення до праці в підлітків необхідно насамперед визначити сутність поняття «цінність» та «ціннісне ставлення».

Поняття «цінність» використовувалося людьми з часів глибокої давнини, але в науковий обіг було введено тільки в другій половині XIX ст. Поступово ціннісна проблематика перетворилася у важливий об'єкт наукових досліджень, посівши належне місце у працях з філософії, соціології, психології, педагогіки, історії, етики та інших наук.

Проаналізуємо цінність, яка обумовлює ціннісне ставлення до праці за різними словниками - це будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого вона живе. Цінності, як їх презентовано у

словниках, - це те, що особливо важливо для людини. Їх усвідомлення та реалізація дають їй можливість сформуватись як особистості, відчувати задоволення від праці

Цінність – це перш за все феномен соціальної свідомості. Кожне явище дійсності має своє естетичне, філософське і етичне значення (тобто ступінь наближеності до вищих духовних цінностей – Краси, Істини і Добра, які є найабстрактнішими й найдосконалішими втіленнями Красивого, Розумного і Доброго). Цінності набувають соціального сенсу, реалізуються і справляють вплив на свідомість і поведінку особистості лише в тому разі, якщо вони глибоко усвідомлюються і сприймаються особистістю як ціннісні орієнтації в світі людських потреб і, передусім, моральних. [8,с. 1001].

Цінність того чи іншого об'єкта визначається в процесі його оцінки особистістю, яка виступає засобом усвідомлення значущості предмету для задоволення її потреб. Принципово важливо зрозуміти різницю між поняттями цінності та оцінки, яка полягає в тому, що цінність об'єктивна. Вона складається в процесі соціально-історичної практики. Оцінка ж висловлює суб'єктивне ставлення до цінності і тому може бути істинною (якщо вона відповідає цінності) і помилковою (якщо вона цінності не відповідає). На відміну від цінності оцінка може бути не тільки позитивною, але й негативною. Саме завдяки оцінці відбувається вибір предметів, потрібних і корисних людині і суспільству.

Згідно з сучасним філософським словником, «*цінність* - сформована в умовах цивілізації та безпосередньо пережита людьми форма їх відношення до загальнозначущих зразків культури і до тих граничних можливостей, від усвідомлення яких залежать здібності кожного індивіду проектувати майбутнє, оцінювати «інше» та зберігати у пам'яті минуле» Це визначення розкриває одну з головних особливостей функціонування цінностей, яка виявляється в існуванні внутрішніх зв'язків людини з навколишньою дійсністю.[1, с. 1001]

Вперше цінність як складову ставлення до праці було введено в науку німецьким вченим – філософом Р.Лотце в середині XIX століття. Цінність, на

його думку, це значущість, якої набуває дійсність стосовно людини [11, с. 3]. Новий самостійний напрямок - аксіологія (від *axio* – цінність і *logos* – слово, вчення) у науці сформувався в кінці XIX століття. Якщо звернутися до різних джерел слід зауважити, що поняття «цінності» нараховує близько 100 тлумачень у різних галузях.

На основі всебічної та детальної розробки цього поняття, сформувалася спеціальна галузь філософського знання - теорія цінностей, або аксіологія (від гр. «*axios*» - «цінність»).

Отже, робимо висновки що процес перебудови свідомості людини і системи її цінностей і ціннісних орієнтацій, стереотипів мислення, звичок, які, за висловом Демократа, є «другою природою людини», відбувається складніше, триваліше, ніж у інших сферах життєдіяльності. Кожний етап такої перебудови має свої особливості, які зумовлюються як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Прогнозування розвитку суспільства навіть на незначний період неможливе без виявлення цих особливостей, їх осмислення і аналізу.

Аналіз літератури, що стосується цінностей є досить актуальним у сучасній психологічній науці. Проблема досить повно досліджується такими психологами як: Д. Леонтьєв, В. Ядов, Б. Братусь, І. Кон, К. Абульханова-Славська, Т. Титаренко, С. Максименко, А. Вінер, Т. Ярошевський, В. Кузнєцова, І. Бичко, С. Рубінштейна, Є. Фромм та ін.

Ці науковці одностайно стверджують, що ціннісні орієнтації можуть не збігатися зі структурою цінностей, що функціонують у суспільній свідомості. Для окремої людини може бути вагомим та значущим зовсім не те, що є цінним і значущим з точки зору суспільних інтересів і сталих норм, цінністю орієнтованої суспільної свідомості.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що дослідники по різному окреслювали поняття «*цінність*» - як елемент структури особистості. Аналізуючи спонукальні сили людини, її активність психологи порівнюють цінність з такими поняттями як «значущість» (Н. Добринін, С. Рубінштейн[10,

с.359]), «внутрішня позиція» (Л. Божович [3, с.352]), «установка» (Д. Узнадзе [13, с.413]), «мотив» (Б. Додонов [5, с.272]), «ставлення» (В. М'ясищев [7, с.356]). Ці поняття означають ядро активності особистості.

Аналіз наукових джерел з психології дає змогу стверджувати, що в них цінність найчастіше розглядається як своєрідна форма прояву відносин між суб'єктом та об'єктом, при якому якості об'єкта підлягають оцінці, відповідно до того, як вони задовольняють потребу суб'єкта. Такі дефініції цінності підкреслюють не стільки значущість зовнішніх об'єктів для суб'єкта, скільки його особисте ставлення до них, яке виражається за допомогою оцінки.

Отже, робимо висновки з психологічної точки зору цінність визначається як значущість та ідеал одночасно. Цю концепцію розвинули В. Тугарінов та О. Дробницький у рамках суб'єктно-об'єктних відносин. Невипадково деякі психологи акцентували свою увагу на тому, що цінність є специфічною формою прояву відносин між суб'єктом та об'єктом з приводу задоволення потреб та інтересів суб'єкта. «Цінність є моментом практичного ставлення до дійсності, який відноситься до того, що можна оцінювати, приймати чи відхиляти, перетворювати в мотив та мету поведінки [6, с. 1960. – 156].

Так, відомий психолог С. Рубінштейн зазначає «те, що є предметом, потім стає метою діяльності, спонукає людину до дії, має бути значущим для неї: ставлення, яке втілюється саме в дії, до того, що є значним для суб'єкта, є джерелом, що породжує дію, – його мотивом і тим, що наділяє його змістом для суб'єкта» . «Цінність – значущість для людини чого-небудь у світі» . [9, с.253-381].

Проблему міждисциплінарного підходу до поняття «цінність» висвітлено у працях Д. Леонтьєва Він досліджує цю категорію у просторі всіх її існуючих та можливих визначень, наслідуючи метод, запропонований В.Франклом. Розглядаючи співвідношення понять «цінність» і «смысл», В.Франкл акцентує увагу на тому, що цінності – це «смысли, які притаманні великим групам людей протягом історії...», це «універсали смислів», здатні регулювати життєдіяльність людей

У педагогіці цінність та ціннісне ставлення представлене в рамках педагогічних робіт таких вчених як І. Бех, О. Сухомлинська, О. Вишневський, О. Мороз, М. Сметанський, Н. Ткачова, Г. Шевченко, Г. Чижакова, Е. Шиянова та ін. [4, с. 11–22].

У педагогіці цінності досліджуються в контексті виховання й емоційного розвитку індивіда, його навчання і світоглядного становлення. Основою навчання і виховання людини як творчої, гуманістичної особистості є багатогранність системи цінностей - моральних, естетичних, світоглядних, суспільно-політичних та інших ідей, ідеалів, які стають для зростаючої особистості базою для вибору і конструювання власного життя, суб'єктивно значущої системи цінностей [2, с.300].

Враховуючи існуючі погляди щодо природи категорій «цінність», «моральна цінність», «особистісна цінність», погоджуємося із Л.Смирновим, який вважає, що всі зазначені в літературі ціннісні теорії співвідносяться з двома основними. «Йдеться про досить абстрактно виражені концепції того, що є найбільш бажаним, здатним описати ідеальний стан буття людей, або про такою самою мірою емоційно обраний модус поведінки або діяльності. Перші визначення стосуються термінальних цінностей, інші - інструментальних» [12, с. 101–109].

Потрібно зазначити, що в сучасній педагогічній науці частіше використовується традиційна класифікація цінностей: загальнолюдські, національні, індивідуальні.

Так, український педагог О. Вишневський пропонує більш розширену модель класифікації духовних цінностей: 1) абсолютні, вічні цінності; 2) національні; 3) громадські; 4) сімейні; 5) цінності особистого життя.

Автор вказує, що морально-етичні цінності усвідомлюються людиною в трьох аспектах : по-перше, як система абсолютних ідеалів, по-друге, як «Кодекс вартостей», або кодекс моральних правил і формул, і, по-третє, як спектр

відповідних властивостей людської душі, які реалізуються через їх практичне втілення.

Таким чином, робимо висновки що дане поняття відображає характер і зміст тих цінностей, які функціонують у різних соціальних системах, проявляючись у суспільній свідомості. Це сукупність ідей, уявлень, норм, правил, традицій, що регламентують діяльність товариства в сфері освіти. Їх умовно можна поділити на групові та особистісні. Групові цінності можна представити у вигляді ідей, концепцій, норм, регулюючих і спрямовуючих діяльність. Сукупність таких цінностей має цілісний характер, володіє відносною стабільністю і повторюваністю.

Ставлення, як важлива категорія нашого дослідження, в педагогіці розглядається, як сформована на основі переконань стійка позитивна чи негативна оцінка особою об'єктів матеріального чи духовного світу. Це почуття, які особа відчуває до об'єкту і спрямовують її поведінку або характер поведіння з ким -, чим-небудь: душевне ставлення до людей, ставлення до життя, ставлення до хворих, ставлення до праці.

Ставлення - філософська категорія або науковий термін, що позначає будь-яке поняття, реальним корелятом якого є певне співвідношення (зв'язок) двох і більше предметів. Ставлення в соціології, психології, антропології – це зв'язок або взаємодія людей або їх спільнот між собою чи характерна спрямованість їх дій.[14, с. 800с.].

Ставлення до праці - це емоційно-вольова спрямованість чи настанова особистості на працю, тобто вираження її позиції стосовно трудової діяльності. Залежно від змісту і характеру праці переважає ставлення до неї, як до *засобу*, що забезпечує існування, чи як до *нагальної життєвої потреби*. У першому випадку праця має для людини лише інструментальну цінність, бо виступає як засіб реалізації інших потреб, що можуть перебувати поза самою працею.

Тож ставлення до праці може бути як до:

- суспільно важливої цінності, що визначає місце трудової діяльності в загальній системі цінностей суспільства та особистості;
- конкретного виду трудової діяльності, професії, що має певний суспільний статус і престиж;
- конкретної роботи з урахуванням змісту та умов праці, потреб і мотивів, зв'язаних з даною роботою, на даному робочому місці, у даній виробничій організації. Таке ставлення поєднує орієнтацію трудової діяльності, реальну поведінку, оцінювання працівниками трудової ситуації (вербальну поведінку).[11, с. 3]

На основі узагальнення наукових джерел ціннісне ставлення до праці передбачає усвідомлення дітьми та учнівською молоддю соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативність, схильність до підприємництва; розуміння економічних законів і проблем суспільства, шляхів їх розв'язання, готовність до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації в умовах ринкових відносин, сформованість працелюбності й мобільності як базових якостей особистості.

Виховання у підлітків ціннісного ставлення до праці – це цілеспрямований і систематично здійснюваний процес формування в учнів даного особистісного утворення, яке характеризує місце трудової діяльності в загальній системі цінностей індивіда та проявляється в їх бажанні сумлінно, відповідально та активно проводити позаурочну добродійну трудову діяльність, що є безкорисливою та добровільною на користь інших людей.

Висновки і перспективи. Отже, на основі аналізу базових понять трактуємо ціннісне ставлення до праці як особистісне утворення, яке характеризує місце трудової діяльності в загальній системі цінностей індивіда та проявляється в його спрямованості на активну предметно-перетворювальну працю, бажанні сумлінно та відповідально працювати, усвідомленні соціальної значущості праці як обов'язку і духовної потреби, повазі до людей праці, творчому ставленні до трудової діяльності.

СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш.А. Создал человека / Ш. А. Амонашвили. – М. : Знание, 1982. – 95 с. Психологический словарь / Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1983. – 1001с.
2. Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі: Монографія. - Луганськ: ЛНПУ імені Тараса Шевченка; Х.: Каравела, 2006. - 300 с. Современный философский словарь / Под ред. В. Е. Кемерова. - М.: Панпринт, 1998.
3. Божович Л. И. Проблемы формирования личности : избранные психологические труды / Л. И. Божович; под ред. Д. И. Фельдштейна. – М. : Институт практической психологии; Воронеж : МОДЭК, 1995. – 352 с. – (Серия “Психологи Отечества”).
4. Вишневський О. Природа цінностей виховання / Омелян Вишневський // Педагогічна думка. – 2006. – № 2. – С. 11–22.
5. Додонов Б.І. Емоції як цінність. - М., 1978. С.272.
6. Дробницький ценностях жизни и культуру / В. П. Тугаринов. – Л. : ЛГУ, 1960. – 156 с.
7. Мясищев В. Н. Психология отношений / Под ред. А. А. Бодалева. - М.: Институт практической психологии, 1995. - 356 с.
8. Современный философский словарь / Под ред. В. Е. Кемерова. - М.: Панпринт, 1998. с. 1001.
9. С.Рубінштейн, Человек и мир // Проблемы общей психологии. – М.: АПН
10. Современный философский словарь / Под ред. В. Е. Кемерова. - М.: Панпринт, 1998.
11. Соціологія праці та управління: Термінологічний словник-довідник / За ред. В. А. Полторака. — К., с 3.

12. Тугаринов В. П. Ценности личные и общественные / В. П. Тугаринов // Советская педагогика. – 1967. – № 4. – С. 101–109.
13. Д. Уznaдзе, общая психология. – 413 с: - (Серия «Живая классика»). 2004 г.
14. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800с.